

М. Григорієв, професор.

Сучасний Український Рух.

(Конспект для студентів Української Родим-
ничий Університет в Празі. Труды 1927р.).

ПРИРОДО-ГЕОГРАФІЧНА БАЗА. -Україною звється одна із шести природних країн, на які розпадається Східна Європа/Балтика, Північна Росія, Моґоношия, Урал, Каспійщина й Україна/, відділена від інших своїм своєрідним географічним положенням/між 43-54 півн. широти та 21-50 східн. довжини від Грініча/, геологічною будовою та її розвитком,, гідрографією, кліматом, органічним світом, антропогеографічними відносинами та історією людської культури взагалі й суспільно-державного життя зокрема.

Природно-географічна Україна, як природна цілість, обмежена з Заходу й Півдня природними кордонами на взірць підкови, а саме: Поліськими болотами, Карпатськими горами, Чорним морем, Кримськими горами та Кавказськими, а з Північного Сходу цілком відкрита. Простір її охоплює коло 1.200.000 кв. кілометрів, а заселена вона більше ніж на три чверти українським народом.

Поверхня України переважно рівна, з горами на Заході/ Карпати/ й Півдні/ Крим та Кавказ/ та височинаю посередині.

Кінькивняки Річок чимало, з густою сіткою припливів, подекуди з легким переходом із однієї системи в другу простими "волоками". Головні з них: Дніпро-2265 км./оплавн. км./, Дністер-1372/ / /, Донець-1004/ / км./, Бог-750/ / км./, Кубань-728/ / км./, Верхівь: / /

Клімат поміркований, континентальний, здоровий і оприятливий для рослинності та живини: зими морозні/ середня січнева температура -7, але навіть в Одесі буває до -30/, весна коротка й тепла/ май тепліший, ніж липень у Лондоні/, літо довге/ 4,5 місяця/ й гаряче/ середня липнева температура +20, але буває й поверх +40, осінь тепла, вітри переважно західні, вохкі, а східні сухі; опадів хоч і небагато/ 400-600 мм./, але часом

ні:літні;повітря сухе,ясне,прозоре,без мрак; легке й здорове;~~ідеальні~~

Рослинних смуг три:лісова/північна/, лугова/середня/ та степова /південна/,що в старовину вкриті були розкішними лісами й пасовища-

ПРИРОДНІ СКАРБИ.

Ґрунт на трьох четвертинах всього простору України найбагатіший на вод Європу чорнозем/3%-10% гумусу/, подекуди до 2 метрів глибиною.

Одної площі ;лісів коло ;пасовищ коло

Камінний вугіль залягає переважно в Донецькому басейні/захоплюючи простір з Заходу на Схід 350км,а з Півдня на Північ коло 150 км,всього коло 20.000кв.ккм;глибиною подекуди до 1800 м.;товщиною жм до 200 м.;обсягом до 68 мільярдів тон; втому числі антрациту 70% європейського запасу або 6,5%світового.

Соли невичерпальні запаси по берегах Чорного моря та по соляних озерах/Артемьївск,Славянський, Одеса/.

Руди залягають а-залізні в Кривому Розі,по р.Інгульту, Саксагані та Жовтій на протязі 100 км шириною в 5км,обсягом до 8мільярдів тон; б-марганцеві коло Хошеватого й Нікополя обсягом до 200 мільйонів тон; в-ртуть в Донбасі обсягом коло 6.000 тон.

Торфу є коло 2мільярдів тон,фосфоритів на Поділлі, Чернігівщині й Донбасі поверх 5 мільйонів тон,коаліну безліч по всій Україні

ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ.Роскоші природної ^{богатства при-}роспологи та ~~природних~~ ^{природних} рідних скарбів здавна зробили Україну "ласим клапцем землі2,за який на протязі всієї історії билосся й бється багато народів.Вже в VI-Уч, перед Хр. змагалися за неї первістні Слов'яни з і Скитами;в II-I віках перед Хр.-Сармати/Роксолани,Аланих,Траки,Даки й Карпи;в II-III в.в. ^{осілася нова хвиля Слов'ян,} по Хр.-~~мазехи~~ ^{мазехи} ~~хазари~~ ^{хазари} ~~китами~~ ^{китами} через яких перекотилися Готи в IIIв. Гуни в IV в.,Блгарм в V в.,Авари в VI в.по Хр.Перемігши Аварів,Слов'яни остаточно закріпилися в басейнах р.р. Тиси,Дністра,Богу,й Дніп-

ра, згуртувавшись в родо-племінні держави князі Вінітар, Бож, Мезамір, Музок, Мандзак, Аскольд, Дир, Мая та інші, їм не раз довелося витримувати навали різних народів, що покотилися з Азії й нападали в природню підкову Дніпро-Дністрового басейну: Хозарів у VIII в. та IX в.; Мадьярів і Печенігів у X в.; Торків, Берендіїв, Половців і інших в XI-XIII в.в. Найбільше далось в знаки племя РУСІВ що в X в. прийшло невідомо звідки і підпорядкувало собі більшість земель, заселених Слов'янами та їх північними сусідами Фіннами, яких Слов'яни почали вже колонізувати. Руси, початком X-XII в.в., князів Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, Володимира, Ярослава та інших прищепили завойованим Слов'янам та Фінам свій державний устрій, свою назву й християнство, а також розповсюдили на цих землях писемство якогось південно-слов'янського народу. Тільки на низах р.р. Дніпра, Дністра й Богу та по берегах Чорного моря залишилися низка слов'янських родо-племінних держав Тіверців, Угличів, Бродників, Болотовців, Берладників і т.д., які не піддалися Русам і вели з ними непримириме боротьбу за визволення інших слов'янських земель з під їх поневолення.

Розширення Русами своїх володінь на Північ в землі Фіннів по басейнах озер Ільменя й Пейпусу та р.Волги ослабило їх силу. Великі простори, різноманітність природо-географічних умов, расово-племінного складу населення, господарських інтересів, комунікаційних можливостей, культури, релігії й т.п. не дали їм змоги об'єднати всі свої володіння в єдину могутню державу. На завойованих Русами просторах уклалося протягом XI-XIII в.в. чимало окремих самостійних і напівсамостійних держав і державок, що лише подекуди вязалися між собою спільними династіями в не дуже міцні спілки, а в більшості завзято боролися між собою за культурні, релігійні, інтереси господарські, ~~хулихулихх~~ племінно-національні, династичні й інші. Чористуючись ослабленням Русів в наслідок розпросторення їх володінь, вигибання в боротьбі з місцевим населенням та міжусобицях асиміляції, місцеве слов'янське населення вже з XII в. почало скидати з себе владу зайд і гуртуватися у власні держави, подекуди під проводом хоч і русинських династій, але вже більш-менш асимільованих, прогана-

губернатора Румянцева, якому наказано подбати, "щоб він і їм гетьманів зчезли"; арештами й розстрілами притлумлено визвольний рух в часи виборів до "Комісії по складанню уложенія / конституції /, р. 1767; коли ж населення давало масові накази депутатам добиватися відновлення "перемославських статей" з р. 1654; дано військовою поміч Польщі для розгрому українського повстання під Польщею, яке вигнали поляків з Правобережної України оповістило її самостійною Республікою / Гелінією і Гонта / підступом захоплено Яким й зруйновано Запорізьку Січ р. 1775, козаків обернено в кріпаків, а землі їх поверх 4,5 мільйонів десятин віддано у володіння московських офіцерів та німецьких колоністів; українське військо, адміністрація, адміністративний поділ на полки, й сотні, суди та школи скасовано протягом десятих літ / 1775-1783 /; в церквах введено служити "голосом своєму російському наречію", а книжки українські заборонено друкувати, щоб "ніякої розні і прибалкі з слого речей перемених ніхкіля отиєдъ не било". З тих лише часів український народ згратив свій власний державний устрій. Більшість його опинилася під Московщиною, а хмики і тих і тих і тих і тих, до якої після розділу Польщі в р. р. 1772-1792 прилучено ^{щей} ренти Київщини, Поділля й Волинь, а меншість - під Австрією, до якої після того ж розділу прилучено Галичину й Буковину / 1774 /.

Отже: український народ існував без власної держави в Росії до р. 1917, а в Австрії до р. 1918 тоб то : яких лише сто тридцять літ, що в півторастолітній історії його існування є лише декілька епізодом. За те волею ^{II, майже тисячу літ} на протязі своєї історії він більшу частину / провів у власній державі: з VI в. до половини IX в. по Хр. в родово-племінних державах, з XII в. до половини XV на північноукраїнських землях - в Галицько-Волинсько-Київському королівстві та з XII-XIV в. в. до половини XVII в. Запорізько-нікозаські республіки, а з половини XVII в. до років 1775-1783 - в нікозаській республіці, що охоплювала майже всі українські головні землі, і була в давній угоді з Московщиною.

ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ.

Денаціоналізація української шляхти й замошнього міщанства в часи Литво-Польської навали та Московського й Австро-Угорського панування на Україні а також заселення її урядовцями, військами, підприємцями, купцями, фінаномстами па- нуючих націй спричинилися до того, що в кінці XVIII в. український народ залишився в складі переважно селянської покріпаченої верстви з невеликою горсткою інтелігенції, що походила з недобитків колишньої української старшини й духовенства, під державно-соціальним пануванням чужих замошніх верств, де осіли переважно по містах і захопили в ової руки не лише адміністративний апарат України, а й провід її культурно-господарським життям. Під Московщиною це були московці, жиди й поляки, а під Австро-Угорщиною німці, поляки, жиди й мадьяри. Така соціальна структура українського народу означила і шлях його відродження.

Визвольні ідеї просвітньої доби та французької революції змуш-
ли недобитків української шляхти рішуче виступити проти насильств мо-
сковського абсолютизму й централізму в оборону державних прав України

Протимосковська "Історія Русов", написана ^{з великою експресією} невідомим автором/гадаєть
шляхтичем Гр. Полетиком/ ^{розділілася} ахвалюючи київських шляхтичів в кінці XVIII в.
як нелегальний рукопис по всій Україні й отала першим евангелієм її
відродження. В той же час режим "просвітньої доби" в Австро-Угорщині
дав українцям Галичини право на рідну мову в школі, яке вони використе-
ли в народних школах, греко-католицьких семінаріях в Ужгороді/1775/ і
Львові/1783/ та катедрах Львівського університету, запровадивши ^{там} "язичі

Масонство серед ліберальної шляхти на Україні/"Тво Зєднєних
Словян", "Малоросійское Общество", "Т-во визволення України" і т.п./, що
змагало до усамоствінення України, перші книжки чистою народною укра-
їнською мовою масона І. Котляревського/"Енеїда", р. 1798/, та мні політичні
гуртки, звязок їх з Наполеоном та ідея останнього про утворення само-

стійного українського герцогства, видавання в Харькові української інтелігенцією "Украинского журнала" та "Украинского Вестника"/1816/, рух "Декабристів", серед яких чимало було українських самостійників/Торбачинський, Драгоманів, брати Борисови, ^{М.}Данилевський, руський поет Рилев та інші/, праця "руської трійці" в Галичині/^{М.}Шашкевич, Ю.Головацький та І.Вагилевич/, твори М.Гоголя, Данилевського та історично-наукові праці Бантиш-Каменського й М.Костомарова, хоча й писані по-московськи, але з глибоким українським національним почуттям-розбудили й поширили українську національну свідомість серед української інтелігенції. Розвиток московського визвольного руху в 40-х роках підживив і українські змагання. Чимало українських патріотів черпало визвольну ідеологію з московської поступової преси та московських нелегальних гуртків/"Петрашівці"/Тогочасні українські політичні ідеали найяскравіше сформульовано в поетичних творах геніального Т.Шевченка/"Кобзарь", зр.1840/, що стали "революційною біблією українського відродження" та в програмі таємного "Шрило-Методієвського Товариства"/М.Костомарів, Т.Шевченко, П.Куліш, М.Гулак, Білозерський та інші/, яке завадало знищенню Московської та Австро-Угорської монархії, а створення Слов'янської федеративної республіки із 14 окремих і самостійних слов'янських республік: 1-України Дніпрянської, головне місто якої Київ мало би стати столицею всієї федерації, 2-України Галицько-Буковинської, 3-Московщини північної, 4-Московщини південної, 5-Сибіру західного, 6-Сибіру східного, 7-Сибіру південного, 8-Білоруси, 9-Польщі, 10-Чехії, 11-Словаччини, 12-Сербо-Хорватії, 13-Славонії, та 14-Болгарії. На чолі всіх республік мала бути Спільна Слов'янська Рада з спільним президентом, військом, монетою, вагою, мірою, а на місцях-краєві Союми і президенти.

Українські державні у ідеали не здобули співчуття серед Москвитів та Поляків навіть поступових, виключаючи Герцена, Бакуніна, Чернишевського та ще кількох одиниць. Прихильніше поставилися Чехи/Добровольний, Ша-

фарми, Коубек та особливо Палацький і Гавлічек-Боровський/, які виразно підкреслили різницю між Московцями, Поляками і Українцями та неоправдане відношення перших до останніх. "Україна, мовляв Гавлічек-Боровський, є постійним прокляттям, яке виголосять над собою Поляки і Руські."

"Як над Польщев, так і над Росією мститься пригноблена Україна".

Революція р. 1848 в Галичині поширила український рух в маси. Клерикально-міщанські провідники її згуртувалися в "Головну Руську Раду", виступили проти польсько-шляхетських претензій на всю Галичину і зажадали поділу останньої на Східну/українську/ і Західну/польську/ з окремою самоуправою. Австрійська реакція, спершилася на польську шляхту, не допустила до здійснення закону про поділ Галичини, виданого р. 1850, і розпершила український рух на три табори: 1-клерикально-міщанський "угорський", 2-соціально-радикальний, та 3-москвофільський, що став шукати порятунку від австрійських насильств у Московщини.

Загострення відносин між англо-французькою коаліцією і Московщиною р. 1854, план Прусії/Бетман-Гольвег/ про відобрання від Московщини Фінляндії, Польщі і України, розгром Московщини в Криму р. 1856, ^{та} політична "весна" після того оживили знов український рух в Росії: почалося видання журналів/"Основа", 1861/, книг, організовано недільні школи та низку "громад", що вважали за українську культурно-політичну роботу. Появилися спеціальні течії "народників", що пішли з національною пропагандою в села і на фабрики/І. Лисенко, Помио, Косач/ та "хлопчанів" народників із спольщених родич, що пропагували поворот "до віри батьків"/Антонович, Рильський, Познанський, Михальчук та інші/.

Реакція після польського повстання р. 1863/казак міністра Валуєва того ж року про заборону друку українських книжок, бо "ніякого ~~національного~~ окремого малоросійського язика не було, нет и быть не могло", а "наріччя употребуємоє/на Україні/простонародьом єсть тот-же руський

кзів, тільки испорченый впливом на него Польщ"; закон р. 1860 про "обрушение" України московськими урядовцями, яким за те призначено був окрему платню та переслідування українців/загнали український рух у підпілля й зробили його переважно культурницьким.

Нове скріплення московського визвольного руху, писання Герцена Такуніна, Чернишевського й інших руських народників про право народів зокрема українського на самовизначення, заклик до боротьби за народні інтереси, захоплення цим рухом багатьох активніших українців/Валковський, Лебаторій-Мокрієвич, Стефанович, Осипович, Кравчицький, Стенняк, Марков, Неальський, Лизогуб, Кибальнич, Желазов та інші/, приєднання ним української інтелігенції ідеології несповзких "народників" з вимогою скасування самодержавства та заведення федеративної республіки з окремих самоуправних країв поширили й поглибили політичну базу українського руху, сформулювали першу масову ідеологію українського сепаратизму в руській народовольчій формі.

Український рух особливо поширився серед інтелігенції, в професорсько-студентських колах. По різних містах існувало коло 300 українських "громад". Особливу ж працю розвинули київські "громади", згуртовані навколо "Уго-Западного Відділення Російського Імператорського Географічного Общества", де зібралися визначні українські учні/В. Антонович, М. Драгоманів, Чубинський, Руденко, Потебня, Житецький, Михайличук та інші/. В той час збільшилося видання українських книжок наукових, популярних та красного письменства/Твори С. Руданського, І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, М. Старицького та інші./; а М. Лисенко випустив у світ багато нот українських народних пісень, епів з "Кобзаря" й написав опери "Утоплена", "Різдвяна Ніч", "Тарас Бульба" та інші., а три брати Тобилевичі/Карпенко-Мирі, М. Садовський та П. Савраганський/ разом з М. Старицьким та артисткою Н. Заньковецькою впрова-

— 11 —

дили знаменитий український театр, який талановитим грою привбудив національну свідомість в широких масах глядачів.

В Галичині р.1873 засновано "Товариство Імени Т.Шевченка", яке стало осередком всієї української наукової праці і р.1894 переіменоване в "Наукове Т-во ім.Т.Шевченка"; фактично ж стало українською академією наук.

Під час нової хвилі реакції в Росії р.1876 закрито "Юго-Западн. Отд.Россійскаго Императорскаго Географическаго Общества", заборонено друкувати українські книжки, заборонено привозити їх із за кордону, заборонено український театр, опалено переклад Біблії на українську мову, поведено репресії супроти українських діячів. В наслідок того радикальніші з них мусіли тікати за кордон, де останні відіграли для українського політичного відродження таку саму роль, як Герцен для Російського.

Осередком українського руху знов стала Галичина, де навколо часописів "Правда", "Зоря", "Народ", "Життя й Слово" скупчилися всі видатніші письменники з усіх українських земель/О.Мониський, О.Пчілка, Л.Українка, М.Комацький, І.Пачуй-Левчицький, В.Грінченко, Т.Зіньківський, Карпенко-Карий, М.Коцюбинський, А.Кримський та інші./

На Україні ж під Московщиною лише р.1883 під впливом "ліберальної весни" розпочато видання журналу "Киевская Старина", в якому московською мовою друкувалися наукові розвідки про українські справи, а українською московським правописом/"яриком"/ де які твори кращого письменства.

М.Драгоманів у своїх науково-політичних працях, особливо в журналі "Громада", який з р.1886 видавав у Женеві вперше виразно сформулював українські політичні ідеали, склав першу українську політичну програму.

али, склав першу політичну програму. Він скритикував московський уряд за консерватизм, централізацію та русифікацію українців; московську демократію-за нерозуміння національних рухів та потурання владі в її шовіністично-імперіалістичній політиці; польську демократію-за реакційний, консервативно-аристократичний націоналізм без визнання національних прав інших народів/українців, білорусів/; українських культурників ухляпів під Московщиною-за аполітизм та "голий націоналізм"; українських революціонерів-за "гуртову втечу від віри батьків" до московських політичних партій; галицьких "угодовців"-за клерикалізм, вузький місцевий патріотизм та плазування перед австрійським начальством; москвофілів-за шпигунську службу Москві і одночасне поборювання московських визвольних ідей та запобігання ласки в австрійської реакції; народовців-за млявість і неконсеквентність в політичній праці. Змагачись до визволення українського народу з під Московщини та Австро-Угорщини М. Драгоманів не вірив, щоб якась європейська держава могла Україні в цім допомогти, а тому пропагував створення самоостійної української республіки 1-розвитком власної культури і громадської господарської та політичної організації, а також 2-зв'язанням українського політичного руху з подібними ж рухами поневолених народів Московщини та Австро-Угорщини і соціалістичним рухом всього світу, для об'єднання всіх народів в одну "Вільну Спільноту". Вказуючи на те, що український народ переважно селянський, трудовий, М. Драгоманів доводив, що для ^{України} національне визволення тісно зв'язане з соціальним, бовладаючими і визволюваними верствами на Україні є переважно чужинці: усунення від влади чужинців усуне соціально пакууючу верству, а усунення соціально-пануючої верстви ^і ухляпів як верстви чужинецької, доведе до національного визволення. Тому на Україні національна боротьба в той же час є і боротьбою соціальною та навпаки.

Такий зв'язок національного руху з соціальним поміг йому вийти з вузкого кола інтелігенції й перебраться з шляхетських палаців до селянських халуп, а з міських-до пригородних фабрик і заводів. З цих часів український рух набуває масового характеру, гуртується в перші політичні партії. Про необхідність отворення самостійних українських політичних партій писав уже видатний член російської партії "Народня Воля", головний організатор убивства царя Олександра II українець Желібів, але першим організатором їх був М. Драгоманів. Під його впливом р. 1883 на Україні під Московщиною оклався перший політичний гурток "Українських Соціалістів-федералістів", який зажадав перетворення Росії у вільну федерацію народів з правом кожного на відділення, а р. 1890 по його вказівках І. Франко та М. Павлик заклали в Галичині "Українську Радикальну Партію" яка повела широку організацію селяни та міських робітників і зажадала поділу Галичини на Східну/українську/и Західну/польську/, поширення автономії краю, урядження українського університету у Львові і т.д.

Скріплення реакції в Росії в наслідок проєкту Бісмарка-Гартмана р. 1888 ослабити Росію створенням самостійного українського королівства, так загнало український рух ще глибше в підпілля. Оередком українського руху, переважно культурного, став Львів, особливо після переїзду туди з Києва р. 1894 проф. М. Грушевського на кафедру історії України при Львівському університеті. Однак організаційних зв'язків не існувало. Річні течії йшли власними шляхами без огляду на других. В Росії згуртувався в Росії ж український рух зійшов переважно на культурництво. Складалася низка нелегальних і півлегальних "громад", що займалися тільки складанням українського словника/"Словарники"/, читанки для народних шкіл/"Читанка"/ та инчими культурними справами/"Культурники"/. Одна к поруч них з'явилися "громади" з політичною забарвленню/"Драгоманівці"/, "Тарасівці"/ та чисто політичне "Загальна безпартійна Українська

Демократична Організація" і марксістські гуртки українських соціал-демократів^{2/} ~~в яких хітких хитрух хитруху~~ 1897-8/. Не зважаючи на го-наукових
стру цензуру, що цілком забороняла друк ~~хитких хитких~~ книжок українською мовою і дуже рідко дозволяла лише з краюного письменства/за 10 літ з р. 1895 до 1904 із 230 рукописів дозволила тільки 80/стало розвиватися українське письменство. Чернігівське видавництво В. Грізченка з фонду Череватенка, київське видавництво "ВІСЬ", петербурзьке "Добродієне Т-во для видання дешевих книжок українською мовою^{2/} 1898/ видали низку цінних творів Марка Бовчка, Куліша, Свідницького, Г. Барвінок, Винниченка й инч. раніш згаданих письменників.

В той же час український "народник", пізній соціаліст-революціонер Микола Левицький, прозваний "як" "артільним батьком" розпочав організацію серед українського робітництва й безземельного селянства організацію "артілів", чими започаткував український кооперативний рух, а

-низка культурницьких цілком аполітичних "громад"/"Культурники"; "Світ-ники", що складали словники; "Читання", що складала читанки для шкіл/а
6-тих півполітичних без виразної програми/"Драгоманівці", "Тарасівці"/~~хитких хитких хитких~~ та в-чисто політична "Загальна безпартійна Українська демократична Організація" і гуртки марксистів. В Галичині р. 1899 від "Укр. Радикальної Партії" відділилися крила, з яких одне не ретворилося в "Соціал-Демократичну Партію", а праве - в "Націонал-Демократичну Партію"; український політичний рух, згідно з соціальною й структурою українського народу, став розвиватися на природні течії: 1-селянсько-трудову навколо радикальної партії, 2-міщансько-робітничу навколо соціал-демократії, та 3-міщансько-клерикальну навколо національно-демократичної партії. Перебуваючи під впливом переважно клерикалізму та міщан український рух в Галичині, що далі більше ставав консервативним;

в Росії ж під впливом московського соціалістичного руху ставав революційнішим. Р. 1900 на Україні під Московщиною склалася "Револіційна Українська Партія" ²/ яких / М. Русов, Л. Мацієвич, Д. Антонович та інші /, яка визначно поставила боротьбу за самостійну Україну не підлеглу ні Московщині, ні Австро-Угорщині. Р. 1904 від неї відділилося праве крило, яке згуртувалося в "Народню Українську Партію", та швидко потім розпорозилася, та ліве крило, яке створило "Українську Соціал-Демократичну Партію". Поруч з тим з р. 1902 появилися гуртки "Українських Соціалістично-Револіюнерів", які покладали в основу свого світогляду ідеї М. Драгоманова та русских народників: 1- національну і соціальну волю народів, 2- вільний з'язок їх ~~вільних халікуваних їхніх федераційних~~ самостійних держав у "Вільну Спільку Народів", 3- критику марксизму за односторонній індустріальний ~~мих~~ економічний монізм, пересадю в справі концентрації капіталів, диктатуру пролетаріату, націоналізацію природних окарбів і засобів виробництва і т.п., замість чого радили будувати соціалізм на засадах плюралізму, де оцінювати роль трудового селянства й інтелігенції в соціальному процесі, вживати замість націоналізації дїбр соціалізації іт.п.

Таким чином і під Московщиною український рух розбився на, згідно з соціальною структурою українського народу, на три головніших течії: 1- селянську під проводом соціалістів-революціонерів, 2- міщансько-робітничу під проводом соціал-демократії, та 3- міщансько-інтелігентську, що в наслідок різноманітності ~~стану їхніх~~ станових, класових і ~~групових~~ групових інтересів, дуже часто мінjala свої організації ~~та їхні~~ програми, припасовуючи їх до "потреб дня".

Револіція в Росії р. 1905 поглибила і поширила український політичний і культурний рух: соціалісти-революціонери стали видавати не-
а з р. 1909
легальний журнал "Боротьба" та/легальну "беспартійну" "Українську Хату", соціал-демократи- часопис "Вільна Україна" а згодом "Слово"; міщанські

елементи згуртувалися в "Українську Радикально-Демократичну Партію", що стала пропагувати свій світогляд через щоденну "безпартійну" газету "Громадська Думка", а потім "Рада".

З першої Російської Державної Думи українці здобули місце для 44 послів, переважно радикальних-демократів, бо соціалісти першу Думу бойкотували; в Другій-47 з соціалістами; в третій-з наслідок змін закону проти українців та соціалістів тільки лише безпартійних консерваторів та клерикалів.

Помимо того появилася низка інших часописів, серед яких визначили місце зайняв редактований проф. М. Грушевським "Літературно-Науковий Вісник", перенесений зі Львова до Києва.

На підставі нового закону про товариства засновано низку культурно-освітніх товариств "Просвіта", театральних гуртків, українських клубів, співочих товариств і т.п., а в господарстві житті так поширено кооперативні організації, що на самій Київщині їх перед світовою війною було вже коло 900. Провід в організації останніх вели соціалісти.

До першої Російської Державної Думи українці послали 44 депутатів, переважно радикальних демократів, хіба соціалісти першу Думу бойкотували; до другої-47 з соціалістами, а до третьої-з наслідок зміни закону проти українців та соціалістів лише кілька безпартійних консерваторів та клерикалів. В цих роках соціалісти-революціонери створили масові професійні організації "Селянську Спілку" та "Учительську Спілку".

З 1907 р. реакція особливо зміцніла і почала нищити українські організації: закривала "Просвіти", клуби, співочі товариства, кооперативи, театральні гуртки, часописи; забороняла всякі українські свята, часописи і т.п. Проти українського руху на Україні створено пілурядові організації "Союзу Русского Народу", "Союзу Русских Националистов", які

оповістили український рух за "австрійську інтригу", яку "на німецькі гроші" веде "галицький" "професор М. Грушевський", що "вигадав незрозумілу для селян" українську мову. Оперті на тому репресії загнали знов український рух у підпілля, де він скупчився навколо неформального "Товариства Українських Поступовців" /ТУП/, складеного переважно з радикальних демократів з домішкою радикал-демократів, 2-редакції соціал-революційно-демократів з домішкою соціал-демократів, та 2-редакції а-незаконної соціал-революційної "Боротьби", б-законної "Української Хати", в-законного соціал-демократичного "Дзвону", та г-безпартійного консервативно-націоналістичного наближених до української "Споу".

ТУП контактувало з російською конституційно-демократичною партією /П. Милюков/ і добивалося автономії України /"Рада" в Києві та "Українська Газета" під ред. соц.-дем. С. Петлюри в Москві/, "Боротьба" обстоювала соціалістичну революцію й федерацію вільних і рівноправних держав; їх "Укр. Хата" пропагувала піднесення й усамостійнення української культури й політики; "Дзвін" пропагував марксизм, а "Спів" - націоналізм і самостійність.

В Австро-Угорщині тим часом розвивався конституційний режим. Р. 1907 відбулися вибори до парламенту на підставі загального, рівного й прямого й таємного голосування. Українці здобули на 28 місць для Галичини 22 українських посли; року ж 1909-24, а р. 1913 - на 43 місць 31 свого депутата, що зустрілися в парламенті в два клуби: національно-демократичний та радикальний. П'ять послів із Буковини складали окремі Буковинський клуб. Політичні вимоги цих клубів зводилися до поділу Галичини на східну і західну, їх заснування українського університету у Львові та збільшення народнього шкільництва й заведення середнього.

Нарчи в Галичині тільки 5 середніх українських шкіл, а в українській новій, а на Буковині тільки 3, українці з р. 1907 почали упорядкати приватні українські гімназії і інші середні школи. Поруч з тим

ширили культурно-просвітні товариства "Просвіта" та засновували господарські виробничі, споживчі та кредитові кооперативи і спортові товариства, "Сокіл", "Січ" і т.п.

Зв'язок між українцями в Росії та Австро-Угорщині існував тільки в культурній праці і то лише через часописи/переважно "Літературно-Науковий Вістник" та "Українська Хата"/, наукові товариства у Львові та в Києві а також епізодичні урочистості, як Січово-Сокильський з'їзд у Львові р. 1909, Шевченків ювілей р. 1914 в Києві і т.п.

В політичній праці жадного зв'язку не існувало. Підозріння московського уряду про бажання українці в прилучитися до Австро-Угорщини були безпідставні: більшість їх мріяла лише про велику федеративну унію, серед яких і українці мали би свою автономну державу, а меншість про самостійну державу, незалежну ні від Московщини, ні від Австро-Угорщини.

Світова війна порвала всі зв'язки між українцями Росії та Австро-Угорщини. Галицькі українці згуртувалися р. 1914 в "Головну Укр. Раду", яка оклала добровільні військові відділи "Укр. Січових Стрілець", переважно виступили проти Росії. Поруч з нею гурток політичних емігрантів з російської України оклав "Соня Визволення України", який гадав, що "поразка Росії була б запорукою внутрішніх реформ", бо "в побитій Росії українці окерше прийдуть до національних придбань, ніж в Росії, зміцненій перемогою", а тому підтримував центральні держави опроти Росії. XXXIII

В Росії з перших днів війни заборонено було всі українські часописи, і товариства. Залишився один лише клуб "Родина" в Києві, а йому внаштовано було шпиталь для воєнків.

Московські війська, захопивши Галичину, винищували українські організації, читальні, книгарні і висилали на заслання до Росії сотні тисяч українців.

Р.1915 "Земельна Укр. Рада", складена з представників усіх українських партій в Австро-Угорщині, та "Союзу Визволення України" наметала на опублікувати свої наміри, які зводилися до отворення 1-українізованих земель під Австро-Угорською окремого автономного краю, та 2- в українських землях, які буде відбите від Росії, української української держави. Австро-Угорський уряд, сперши на поляків, відкинув ці наміри, а тому "Земельна Укр. Рада", склавши протеста проти розширення земельних прав у Галичині, розійшлася. Її місце зайняли "Українська Парламентарна Репрезентація" з Г.Петруновичем на чолі.

В Росії українство перебувало на пам'ятельному ґрані. Тоді Укр. Поступовці збиралися рідко/раз-два на рік/ і мали в собі три течії: 1-ексцесивіську/Сваричани-Черняхівська, артіляна. Остатко 2-Левитський/, що радила підтримувати московський уряд ради моральних полемікостей, 3-та-нишаво-ліберальну/поділяючи 1 частину елемента/, яка радила зважати в галицьким українським політичним центром і діяти разом з ним, та 3-самостійницьку/С.Скрябін, С.Чукаленко/, що радила не втручатися в боротьбу ні з якого боку, а підготувати свої сили до змагучої в Росії революції, яка тільки й могла принести новітні зміни українцям.

Сотисями виступів пропагувала Радіаційно-революційна в "Порота-бі", Тоді і порозуміли, особливо після того, як аптека вочасників нава-зати контакт через фронт з галицьким українським/П.Відділа, Родял. Преподобний/до вистави.

НАМІРНИК "СОЦІАЛІСТИЧЕСЬКА ПАРТІЯ" - Російська революція р.1919
для свого розгортання в українському руху. З початку революції поруч скарбничим революційних органів влади "Об'єднаних Комітетів" та "Советів солдатських і робітничих депутатів", до яких входили при-лучало було і "вільнішні", українці під проводом соціалістично-рево-

них, не зважаючи на велику агітацію московських більшовиків, дали більшість/65% і 73%/ українським соціалістам-революціонерам.

Большевицький переворот в Петрограді, непризнання УНР большевицької влади, відмова останньої від пропозиції УНР прийняти участь у складанні всеросійської влади на засадах федерації, оповіщення московськими народними комісарами війни Українській Республіці, навал московської армії на Україну та потреба підписати Берестейську угоду з Центральними державами окрім від большевиків змусили УНР оповістити Україну самоостійною державою/22січня р.1918/. В тих же часах видало було закона про вицвласнення землі й великих підприємств та передачу їх в національний фонд для наділення безземельних селян і робітників. Боротьба з московсько-большевицькою навалю змусила УНР ^{військову} прийняти допомогу від Центральних держав, але німецька команда, використавши недовірення на УНР землевласників, промисловців, торговців та фінансистів /переважно москалів, поляків та жидів/, прикриваючись їх організаціями "Союзу землевласників" та "Протофісом"/промислово-торгово-фінансового союзу/, силою розігнала УНР, яка обмежувала її свавільство з вивозом хліба з України, і приймаючи передала владу обраному землевласниками та "Протофісом" генералові П.Скоропадському, який прийнявши оповістив себе гетьманом України.

Цей акт розбив український рух на два ворожих табори: гетьманців /консерваторів, монархістів/, що пішли за Скоропадським, та республіканців /соціалістів і лібералів/, що в ілюзії признали його й згуртувалися в таємний "Національний Союз" для повалення гетьмана й відновлення Укр. Народньої Республіки.

В той же час великого політичного замішання від укр. соціалістів-революціонерів та соціал-демократів відділилися ліві крила "боротьбістів" та "незалежників", які визнали совітську владу в Росії й розпо-

чали співпрацю з нею та її таємними організаціями на Україні, підтримували
хоча б
хоча б скинення гетьмана та створення української соціалістичної
радянської республіки в тісному союзі з московською совітською соці-
алістичною республікою.

ТОБТО:

Реакційний режим гетьмана, тактично московських землевласників та
промислово-фінансових кол на Україні за допомогою німецького війська
і саме:
хоча б хоча б хоча б хоча б хоча б / скасування соціальних законів УНР, та
демократичного ладу, усунення демократичних земств, бюрократично-вій-
ськове свавільство, карні експедиції проти селян і робітників, масо-
ві арешти, ув'язнення і розстріли без суду активніших елементів з часів
УНР, заповнення державного апарату навіселем з Петрограду і Москви
московською консервативною ~~хоча б хоча б~~ царською бюрократією і під-
готовка до відновлення монархічної Росії "єдиної неділимий Росії"
за допомогою союзу з реакційними московськими силами, в першу чергу
генералами війська Домових Цозаків, все це змусило "Український На-
ціональний Союз" підняти проти гетьмана і німецької окупації повста-
ня, яке / ~~під керівництвом~~ / ~~під керівництвом~~ / ~~під керівництвом~~ / ~~під керівництвом~~ / ~~під керівництвом~~ /
на, яке / ~~під керівництвом~~ / ~~під керівництвом~~ / ~~під керівництвом~~ / ~~під керівництвом~~ /
хоча б хоча б
військо і гетьмана та передало владу Директорії.

Жадна московська чи київська партія участі в повстанні не при-
ймала з огляду на те, що Скоропадський за кілька днів до повстання о-
повістив злуку України з майбутньою большевицькою Росією. Больше-
вики також участі в повстанні не брали, а коли воно почало перемага-
ти, то послали свої війська проти Директорії.

Роспад в тих часах Австро-Угорщини згуртував українські партії
Галичини і на Буковині в "Укр. Національну Радугу", яка / ~~під керівництвом~~ / ~~під керівництвом~~ / ~~під керівництвом~~ / ~~під керівництвом~~ /
чину і Буковину і самостійною Західною Українською Народною Респу-
бликою. "Трудовий Конгрес України", що зібрався в Києві після вигнання
Скоропадського з німцями, як Уставодарне Національне Зібрання всієї

України, в якому взяли участь і делегати "Української Національної Ради" Зах.Укр.Нар.Респ., оповістив 22 січня р. 1919 1919 злуку Зах.Укр. Нар.Респ. з Україн.Нар.Респ. на Дніпрянишину в одну державу, на чолі якої стала спільна Директорія із 6 осіб.

Напад поляків на Галичину, а большевиків та московських білогвардійців/Денікіна/ на Дніпрянишину обезсилив молоду республіку і розколов її провідні політичні сили на чотири ворожих табори: 1-Дніпроянський буржуазно-демократичний/бюрократія і генералітет/ який уступити Польщі, порозумітися з московськими білогвардійцями для спільної акції супроти большевиків; 2-Галицький буржуазно-демократичний/тех бюрократія і генералітет/радикальний/ уступити білогвардійцям /тоб то: зректися самостійності України на Дніпрянишині/ або навіть большевикам, аби щоб спільно з ними розгромити Польщу; 3-ліво-соціалістичний і комуністичний/частинна робітництва, переважно зден аціоналізованого та московського і жидівського/ вимагає підпорядкування совітській Московщині, та 4-соціалістично-самостійницько-сборницький/Соціалісти-Револуціонери, Селянська Спілка, ~~Хлібороби-демократи~~/ та зв'язані з ними маси селянства і робітництва/ одкидав уступки будь якому противникові і вимагав продовження боротьби за самостійну соборну трудово-демократичну Українську Республіку ~~спосіб~~ способом активізації селянства ~~хліборобів~~ хліборобів і робітництва задоволенням їх життєвих потреб радикальними соціальними реформами.

В тій боротьбі перемогла буржуазія. Голова Директорії В. Винниченко мусів на початку 1919 р. вийти з Директорії, а соціалісти з влади. Головою Директорії став представник військових сил С.Петлюра, а влада перейшла до буржуазних партій /радикальних демократів, народних республіканців та безпартійних/. Ця влада беззастережно шукала в буржуазній Антанті і Польщі підтримки в боротьбі з комуністичною Москвою, але з того нічого не вийшло, бо Антанта не признавала тепер самостійної України і стала на шлях єдиної і неділимої Росії. Невдачі нової влади в боротьбі з Совітською Московщиною, повстання

скиликаний декретом короля, під загрозою військової сили мусів у складі лише 54 членів із 162 проголосувати 46 голосами прилучення Бесарабії до Румунії без жадних умов на правах звичайної румунської провінції.

Повстання проти румунської окупації під проводом Директорії/Діскуп, Токач/ не вдалося., і Бесарабія залишилася при Румунії.

В той же час ~~на~~ Карпатщині після розпаду Австро-Угорщини захопала Мадьярщина, яка законом 21 грудня р. 1918 оповістила її "автономною "Руською Країною" з окремим "Руським Народним Собором", окремим "Русько-Українським міністерством" у Будапешті і т.д., що одрізало її від зв'язку з Зах. Укр. Нар. Республікою. Тим часом населення Карпатщини політично розкололося на чотири орієнтації: 1-буржуазно-мадярофільську/"Рада Угро-руського Народу"/, 2-міщансько-інтелігентську москвофільську/Карпаторуський Народний Совет/, 3-селянсько-українську/"Русько-українська Народня Рада"/ та 4- переважно емігрантську чехофільську/"Народня Рада Русинів Злучених Держав Америки"/.

Комуністичний переворот в Мадьярщині на початку р. 1919 спричинився до того, що румунські і чеські війська, виганяючи з своїх земель мадярську червону армію, заступили в Карпатщину. З'їзд всіх течій карпатського населення в Ужгороді 8 травня р. 1919/"Рада Угро-руського народу", Карпато-руський Народний Совет" та "Русько-українська Народня Рада"/ухвалив прилучити Карпатщину до ЧСР на засадах автономії.

Мирова конференція в Сен-Жермені 10 вересні р. 1919 охвалила те прилучення по особому "Генеральному Статутіві", який забезпечував Карпатщині найвище самоуправління, як окремі автономні державні одиниці, з власним Союзом, урядом і місцевою мовою в урядах та школі.

Той же Сен-Жерменський договір признав Румунії право на частину Буковини, суміжну з Румунією, а Севрський трактат 10 серпня р. 1920 закріпив це

право на всю Буковину; парижський же договір держав антанти 28 вересня 1920 р. признав "Суверинетет Румунії над Бесарабською територією".

Спільний польсько -український похід супроти Савітської Мос-
ковщини р.1920 не вдався.Налікана Польша зрадила С.Петлюру й підписала
~~18/III р.1921~~ 18/III р.1921 Рижську угоду з Московщиною.Землі Укр.Нар.
Респ. поділено між Сов.Московщиною ~~і~~ по р.Збруч/ та Польшою/Волинь, Га-
личина ~~і~~ Полісся й Підляшя/.Спроба С.Петлюри продовжувати боротьбу з

[illegible]

14/III р.1923 рада амбасадорів Англії /, Франції /, Італії / та Японії / /отвердила ~~якиххххххххххххххххх~~ право Польщі на захоплені українські землі., з вимогою забезпечити їм автономне управління.

УКРАЇНСЬКИЙ АРХІВНИЙ ФОНД
ІМЕНІ МИКИТИ ШАГОВАЛА
Дар Ілж. Сави Зеркала

